

For citation / Atf için:

FEYZİOĞLU, Ü. (2024). Murray Bookchin'de tahakküm ve hiyerarşinin antropolojisi. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(3), 83-102. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11203499>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Murray Bookchin'de tahakküm ve hiyerarşinin antropolojisi¹

Anthropology of domination and hierarchy in Murray Bookchin

Ümit FEYZİOĞLU

Dr.; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,
04000, Ağrı, Türkiye

E-mail: umitfeyzioğlu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5729-7306

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date

06/04/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

06/05/2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:

16/05/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

(X) Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder(ler).

(X) Ethical approval was not obtained for this study. The author(s) declare(s) that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100).

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (100%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %2'dir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 2%.

¹ Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Kerim Çınar danışmanlığında yazar tarafından tamamlanmış olan "Toplumsal Ekolojiyi Totalitarizm Üzerinden Okumak: Klasik Felsefeden Bookchin'e Doğa ve Toplum" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Murray Bookchin'de tahakküm ve hiyerarşinin antropolojisi

Öz

Bu çalışmanın amacı; Murray Bookchin'in, tahakküm ve hiyerarşinin kökenlerine dair ortaya koyduğu antropolojik yaklaşımı ele alarak analiz etmektir. Toplumsal ekoloji düşüncesinin teorisini Murray Bookchin'e göre ekolojik kriz; insan ile doğa arasındaki ilişkinin tahakküm ve hiyerarşiye dayalı niteliğine ilişkindir. Tahakküm ve hiyerarşi ilişkileriyle kurulmuş olan toplumsal yapı, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi de belirlemektir. Bu nedenle ekolojik kriz, toplumdaki tahakküm ve hiyerarşiden kaynaklı toplumsal bir krizdir. Dolayısıyla ekolojik krizi çözmek için öncelikle toplumdaki tahakküm ve hiyerarşiyi ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bu nedenle Bookchin, tahakküm ve hiyerarşinin ortaya çıkışını ve tarihsel gelişimini irdelemektedir. Bookchin'e göre tahakküm ve hiyerarşi, prehistorik döneme dayanan antropolojik bir olgudur. İlk kolektivitelerde gerontokrasi ve patriarşiyle ortaya çıkan tahakküm ve hiyerarşi, kolektivitenin gelişimiyle statü ve iktidar ilişkileri yaratarak kurumsallaşmıştır. Bookchin'in antropolojik yorumlaması, tahakküm ve hiyerarşinin kökenlerini belirlerken aynı zamanda tahakküm ve hiyerarşinin insanın evrimine koşut doğal olgular olduğunu ortaya koymaktadır. Evrimsel doğal olgular olması nedeniyle tahakküm ve hiyerarşinin varlığı ve ortadan kaldırılması tartışmalı bir hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Murray Bookchin, Toplumsal ekoloji, İnsan ve doğa ilişkisi, Tahakküm, Hiyerarşi.

Anthropology of domination and hierarchy in Murray Bookchin

Abstract

The aim of this study is to analyze Murray Bookchin's anthropological approach to the origins of domination and hierarchy. According to Murray Bookchin, the theorist of social ecology thought, ecological crisis is about the relationship between humans and nature which is based on domination and hierarchy. The social structure established with relations of domination and hierarchy also determines the relationship between humans and nature. Therefore, the ecological crisis is a social crisis caused by domination and hierarchy in society. Therefore, in order to solve the ecological crisis, it is first necessary to eliminate domination and hierarchy in society. For this reason, Bookchin examines the emergence and historical development of domination and hierarchy. According to Bookchin, domination and hierarchy are anthropological phenomena dating back to the prehistoric period. Domination and hierarchy, which emerged with gerontocracy and patriarchy in primitive collectivities, became institutionalized by creating status and power relations with the development of the collectivity. While Bookchin's anthropological hermeneutic determines the origins of domination and hierarchy, it also reveals that domination and hierarchy are natural phenomena parallel to human evolution. Because of they are evolutionary natural phenomena, the existence and elimination of domination and hierarchy become controversial.

EXTENDED ABSTRACT

American thinker Murray Bookchin put forward the theory of social ecology by drawing attention to the ecological crisis in the mid-20th century. According to Bookchin, capitalist industrialism causes an ecological crisis that threatens the future of humans and nature and has fatal consequences. However, Bookchin does not perceive capitalist industrialism only as a socioeconomic problem, he argues that the real problem lies in the form of social existence. According to Bookchin, this social existence is the establishment of society on the basis of domination and hierarchy. Domination and hierarchy relations in society also determine the way humans relate to nature. Therefore, the establishment of a new society free from domination and hierarchy means eliminating the ecological crisis. For this reason, Bookchin considers the emergence and development of domination and hierarchy from an anthropological perspective before producing a political argument. This study does not include the political arguments of social ecology; it deals with Bookchin's determinations on the anthropology of domination and hierarchy and the analysis of these determinations. Qualitative research method was adopted in the study and Bookchin literature was used directly.

According to Bookchin, domination and hierarchy are anthropological phenomena dating back to prehistory. Bookchin states that the first human societies were based on equality, freedom, cooperation and division of labor; expresses that these communities are organized in harmony with nature. However, the development and growth of communities first revealed ranks and then hierarchies. Over time, hierarchies institutionalized in different scales and forms such as tribe, clan, city and state have turned into domination. The first form of domination and hierarchy is gerontocracy. Elderly people, who are in a disadvantaged position within the community, have transformed their wisdom and guidance qualities into status and gained a dominant position in the community in order to protect their own existence. The second form of domination and hierarchy is patriarchy. The long-term dependence of the human baby on the mother has confined the woman to the domestic sphere and made the man a dominant character in the public sphere. Thus, men have become the sole arbiters of public space and affairs.

An important stage in the development of domination and hierarchy is the emergence of cities. Cities, which initially emerged as centers of faith, became trade centers with the development of agriculture. Thus, hierarchical social classes such as slaves, peasants, artisans, soldiers, administrators and clergy emerged. According to Bookchin, the historical role of cities is that they enabled the emergence of the state, which is the most mature form of domination and hierarchy. According to Bookchin, the state, beyond ensuring social order, is a pressure factor that recreates the individual and society. With the emergence of the nation state, democracy became representative and the individual lost his freedom of will and autonomy. This is because the state is the largest and most effective institutional structure of domination and hierarchy. Therefore, the dissolution of domination and hierarchy means the dissolution of the state. However, the striking point in Bookchin's analysis of domination and hierarchy is that domination and hierarchy emerged in a natural evolutionary process. Therefore, the elimination of domination and hierarchy becomes a paradox.

To overcome this paradox, Bookchin gives the concept of primitive organic society as an example. However, the organic society exemplified by Bookchin is an anthropological interpretation, as is the narrative of domination and hierarchy. This means that Bookchin's anthropological narrative is a theoretical reality, not an objective reality. Therefore, both the organic society representing the ecological society and the anthropology of domination and hierarchy are Bookchin's theoretical conclusion and logical proposition.

Keywords: Murray Bookchin, Social ecology, Relationship between humans and nature, Domination, Hierarchy.

GİRİŞ

1950'li yıllarda doğadaki endüstriyel kirliliğe dikkat çeken Amerikalı düşünür Murray Bookchin, bu durumu felsefi ve siyasal bir zeminde ele alarak toplumsal ekoloji kuramını öne sürmüştür. Bookchin'e göre kapitalist endüstriyalizmin üretim ve tüketim ilişkilerinden kaynaklı ortaya çıkan kirlilik, insan türünü ve doğayı tehdit eden küresel çapta bir ekolojik krizdir (Bookchin, 1962, s. xiv, xiii, 3-24). Ekolojik krizin; yalnızca bilimsel, teknik ve ekonomi politik yöntem ve tartışmalarla çözümlenemeyeceğini savunan Bookchin; ekolojik krizi, insan ile doğa arasındaki ilişkinin mahiyeti temelinde ele almaktadır. Bookchin'e göre ekolojik kriz; insan ile doğa arasındaki evrimsel dengenin ve uyumun yitirilmesinin, doğayla egemenlik üzerine kurulu bir tahakküm ve hiyerarşi ilişkisi kurulmasının neticesidir (Bookchin, 1962, s. xiv). Bu ilişki ise egemenliğe, tahakküme ve hiyerarşiye dayalı kurulan toplumsal yapı, kurum ve ilişkilerin bir yansımasıdır. Dolayısıyla toplumsal yapının parçası olan ekolojik kriz; esasen toplumun varoluşsal bir krizidir (Bookchin, 1962, s. xvi; Bookchin, 2013a, s. 9). Bookchin'e göre ekolojik krizin çözümü; toplumdaki tahakküm ve hiyerarşiyi

ortaya çıkartan unsurları, yapıları, kurumları ve ilişkileri ortadan kaldırmaktır. Bu doğrultuda Bookchin'in amacı, insan ile doğa arasındaki uyumlu ilişkiyi yeniden kurarak ekolojik toplumu yaratmaktır (Bookchin, 1962, s. xv; Bookchin, 2013b, s. 19; Bookchin, 2012, s. 83).

Bookchin'e göre insanın evrimsel tarihinin ürünü olan tahakküm ve hiyerarşi, kökleri prehistoryaya dayanan antropolojik bir olgudur. Tahakküm ve hiyerarşinin tarihsel izini süren Bookchin, aynı zamanda eşitlikçi ve özgürlükçü ekolojik toplumun antropolojik kökenlerini de ortaya koyma çabası içerisinde. Doğal olanın içerisinde kültürel olanın köklerini araştıran Bookchin, doğal olandan toplumsal olana geçişin gelişimlerini incelemektedir. Böylece Bookchin; ekolojik toplumu mümkün kılacak toplumsal gelişimin aşamalarını ve imkanlarını bulmaya çalışmaktadır (Bookchin, 2014a, s. 101). Zira toplum, bilişsel ve kültürel olarak doğayla birlikte gerçekleşen evrimsel bir süreçtir. Bookchin'e göre özgürlük, eşitlik, adalet, dayanışma, katılım ve ortak yaşam üzerine kurulu olan ekolojik toplum; bu evrimsel sürecin bir parçasıdır. Dolayısıyla tahakküm ve hiyerarşinin ortaya çıkışı; rekabet, sömürü, mülkiyet, metalaştırma ve sınıfsal ayrıştırma üzerine kurulu olan toplumsal yapının ve insan ile doğa arasındaki ilişkinin ortaya çıkışında evrimsel bir kırılma noktasıdır. Bu nedenle Murray Bookchin'in tahakküm ve hiyerarşiyi antropolojik tahlili, toplumsal ekoloji kuramının teorik ve yöntemsel zemininin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Toplumsal ekolojinin ekolojik toplum tasavvurunu içermeyen bu çalışma, Murray Bookchin'in tahakküm ve hiyerarşinin ortaya çıkışı ve gelişimine dair antropolojik anlatısını ele almakta ve bu anlatıyı analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda teorik bir anlatıya sahip olan çalışmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup doğrudan Murray Bookchin yazınından faydalanılmıştır.

ÖZGÜRLÜK VE TAHAKKÜM İLİŞKİSİ

Esasında bir özgürlük sorunu olan ekolojik krizin kaynağı; doğanın ve insanın/toplumun özgürleşmesine karşıt olan doğa ile insan ve insan ile insan arasındaki egemenlik mücadelesinin doğayı ve toplumu kurmasıdır. Ekolojik krizin müsebbibi, tahakküm ve hiyerarşiye dayalı ontolojik bir hükmetme fikrinin kozmolojik ve siyasal varlığıdır. Modern toplumda bu ontoloji, kapitalizm ve devlet aracılığıyla insanlığı kuşatan bir epidemostur. Kozmolojik ve toplumsal çatışmayı, rekabeti, savaşı, hükmetmeyi, tahakkümü ve hiyerarşiyi doğallaştırarak ve doğallaştırarak meşru hale getiren ontoloji; modern devletten ve kapitalizmden çok daha eski bir tarihsel birikime sahip olan doğal zorunlulukçuluktan beslenmektedir.

Antikite'den moderne Batı doğa felsefesindeki temel düşünce; belirlenimci yasaları olan doğanın bir zorunluluk, yükümlülük ve esaret alanı olmasıdır. Buna göre insan, ya doğa diktasına gönüllülükle teslim olmak ya da kendini doğadan özgür kılmak için doğayı fethetmek seçenekleri arasında kalmaktadır. Doğayı ve toplumu bir diğerinin içerisinde eritmeye çalışan monist ve düalist yaklaşımlar olarak düzenli doğa nosyonu içerisinde doğa ile insan arasında bir egemenlik ya da hükmetme mücadelesi anlamına gelen bu seçeneklerin ortak noktası, doğanın insan üzerinde egemenlik kurmasına karşılık insanın da doğa üzerinde egemenlik kurması olan genel bir tahakkümün kabulüdür (Bookchin, 2014a, s. 133). Bu tahakkümün kabulü; özgürlük ile zorunluluk, toplum ile doğa arasında bir karşıtlık ortaya çıkartırken özgürlük, insanın doğaya karşı ne yapabileceğine ve ne yapamayacağına dair bir bilinç olmaktadır (Bookchin, 2014a, s. 87, 88).

Bilimselleştirilen felsefi ya da ideolojik doğa yasalarının kabulü ve Hristiyan teolojisiyle pekiştirilen zorunlukçu doğa imgesi; amaçlara hizmet etmesi, kazanım elde edilmesi, denetlemesi ve hükmedilmesi gereken olarak doğayı insanın özgürlüğünün -bilincinin- karşısında ve karşıtında konumlandırılmaktadır. Öyle ki insanın bilincine, özgür iradesine, toplumsallığına ve medeniyetine karşılık doğa; yabanılık, vahşilik, ilkelik ve basitlik anlamlarını ifade etmektedir. Bu doğrultuda doğal düzen; zorunlukçulukla atfedilen insan ile doğa ilişkisinden kaynaklı rekabetin, çatışmanın, egemenlik mücadelesinin, otoritenin, tahakküm ve hiyerarşinin modeli olarak tasavvur edilmektedir. Bu durum, toplumu doğal yasalara ve düzene göre biçimlendiren ideolojilerin toplumu tahakküm ve hiyerarşiyle yapılandırmasının da meşru dayanağıdır (Bookchin, 2014a, s. 88, 89). Zira bu zorunlukçu imge, kendi karşıtlığını da bir zorunlukçuluk olarak inşa etmekte; toplum, doğanın karşısında kurulan yeni bir zorunlukçu imge olarak kristalleşmektedir. Yani özgürlük ile tahakküm çatışmasında doğa, insanın kaçınılmazlığıyken aynı çatışma şekliyle toplum da bireyin kaçınılmazlığıdır.

İnsanın doğada kendi konumunu ele alma biçimi ile toplumu örgütlenme biçimi arasında iç içe geçmiş derin bir ilişki vardır. Kültürel, siyasal ve ekonomik yapısı fark etmeksizin her toplum; ilişkiler, anlamlar, kavramlar, kurumlar, eylem ve davranışlardan oluşan kendini algılamasını, yaratmasını ve örgütlemesini doğaya yansıtmaktadır (Bookchin, 2014a, s. 101, 102). Yani doğaya atfedilerek inşa edilen toplumsal anlamlar, ilişkiler ve işleyişler; esasen doğada var olanın toplumda kurulumu değil, toplumda var olanın doğada kurulumdur. Doğayı bir zorunluluk alanı olarak kavramak, toplumu da bir zorunluluk alanı olarak kavramanın yansımasıdır. Benzer bir şekilde doğal düzeni egemenlik çatışmaları içerisinde tahakkümcü ve hiyerarşik bir yapı olarak kavramak, toplumsal düzeni egemenlik çatışmaları

içerisinde tahakkümcü ve hiyerarşik bir yapı olarak yaşamanın bir uzantısıdır. “*Bitki-hayvan ilişkileri tanımlanırken, neden insana özgü toplumsal hiyerarşilerden ödünç alınan terimler bu kadar büyük bir ağırlık kazanıyor? Gerçekten ekosistemlerde bir ‘hayvanlar kralı’ ve onun ‘aşağı kulları’ var mı? Bazı böcekler diğerlerini köleleştiriyor mu? Bir tür başka bir türü sömürüyor mu?*” (Bookchin, 2013b, s. 98). Bu durum; biyolojik olandan toplumsal olana evrilen bilincin, toplumsal olandan biyolojik olana doğayı kurmasının sonucudur.

Ancak, doğayı toplumun bir boyutu olarak ele alma yanılığı ve antropomorfizm; doğaya anlaşılabilirlik ve düzen kazandırmak adına doğal olgularla analogi yaratarak doğadaki farklılıkları gelişigüzel hiyerarşik terimlerle tarif etmekte ve doğanın hiyerarşik olmayan ekolojik bütünlüğünü reddetmektedir. Böylece doğa, toplumsal gaye ve çıkarlarla biçimlendirilmiş ve anlamlandırılmış bir düzen iken; ekonomik, cinsel, siyasal vb. toplumsal anlamdan bağımsız temel etkinliği üremek olan arı kovanında kraliçe olduğunu bilmeyen bir arı kraliçeleşmektedir. Topluma içkin olan bu doğal olmayan doğal düzen, toplumsal düzenin biyolojik özellikler vasıtasıyla doğada doğrulanarak toplumsal hiyerarşinin yaratılmasını ve güçlenmesini sağlamaktadır (Bookchin, 2013b, s. 99). Bu doğrultuda zorunlulukçuluk üzerinde yükselen geleneksel doğa imgesi ve bu imgeyle kurulan tahakkümcü doğa ve toplum ilişkisi; insanın hem doğaya hem de topluma yabancılaşmasıdır. Doğal evrimden sıyrılarak paradigmatik ve ideolojik temellerle yapaylaşan doğa ve toplum, yapay bir zorunlulukçuluktan çıkan yapay bir özgürlük çatışmasına ve mücadelesine konu olmaktadır. Bu özgürlük; otoriterliğin, tahakkümün ve hiyerarşinin özgürlük adına kurumsallaşmasını ve sürdürülmesini sağlamaktadır. Bu nedenle toplumu yaratan doğal evrim içerisindeki insanı yeniden kazanmak, evrimin yaratıcı sürekliliğine insanın katılımını yeniden sağlamak; bunun için de doğanın ve toplumun bir çatışma değil evrimsel bir özgürlük alanı olduğunu kavramak gerekmektedir (Bookchin, 2014a, s. 101). Doğanın özgürlükçü ve özgürleştirici niteliği; bilincin evrimsel olarak kendini gerçekleştirmesini sağlaması, tercih ve yönelimlerinde iradi bir olgunluğa ve hürriyete sahip olmasıdır.

Bookchin'e göre bilincin evrimsel gelişiminin en gelişkin ve ileri hali olan toplum; öznellik, yönelim, tercih ve karşılıklı katılım vasıtasıyla doğadaki çeşitliliği, kompleksliliği ve büyümeyi ortaya çıkartan doğal özgürlük alanının bir boyutudur (Bookchin, 2014a, s. 104, 108). Düşünsel ve davranışsal nitelikleri içeren bir kültür olarak toplum; ekolojik yapı içerisinde diğer ekosistemlerle ve biyosferle ilişki ve bağ kuran bir insan ekosistemidir. Her canlının diğer(ler)ini dönüştürme yetisine sahip olduğu biyosferde toplumun ayırt edici niteliği, doğanın insana özgü amaçlar için bilinçli dönüştürülmesidir (Kovel, 2005, s. 34, 41,

42). Yalnızca doğayı değil toplumun kendisini de içeren bu dönüşüm, bilincin evrimsel sürecine dayalı olarak insanın varoluş tarihine koşuttur. Genellikle endüstri toplumuna atfedilse de doğanın dönüştürülmesi, tarımsal toplulukların etkinliğiyle başlamıştır. Doğayı toplumdan ayırt etmenin başlangıcı olan bu etkinlik; insanın, insan dışı canlılardan farklı ya da daha az hayvan olmasının değil, davranış refleksleri ve biçimleri itibariyle hayvanlığın bir parçası olmasının sonucudur (Bookchin, 2013b, s. 33-34). Buna istinaden Bookchin'in tartıştığı şey; insanın doğaya müdahale edip etmemesi gerektiği değil, doğal potansiyelini gerçekleştiren insanın doğaya nasıl ve hangi amaçlar ile müdahale etmesi gerektiğidir (Bookchin, 2013b, s. 54).

TAHAKKÜM VE HİYERARŞİNİN ANTROPOLOJİSİ

İnsanın doğadaki yerini irdelemek; insanın doğaya uyum sağlamasından ziyade doğada kendisine bir yer oluşturmak için evrilerek örgütlendiğinin kabulü anlamına gelmektedir. İnsana doğada yer edindiren güç, yüzyıllarca süren evrimsel süreçte ortaya çıkan kültürel gelişimdir (Bookchin, 2013c, s. 58). Bu doğrultuda doğal alanın içinde kültürel alanın köklerini araştıran Bookchin; toplumsal gelişimin tarihsel aşamalarını ortaya koymaya çalışmakta (Bookchin, 2014a, s. 101), devlet gibi kurumsal biçimlerinden bağımsız olarak tahakküm ve hiyerarşinin antropolojik kökenlerine ulaşmaya çalışmaktadır. Zira insanın doğa üzerindeki tahakküm ve sömürüsü, insanın insan üzerindeki tahakküm ve sömürüsüne dayanmaktadır. Tarihsel olarak farklı biçimlerde toplumsala hükmetme anlayışı üzerine kurulan tahakküm, hiyerarşi, sınıflar, mülkiyet biçimleri ve bunları düzenleyen devletçi kurumlar; kavramsal olarak doğaya ve insanın doğa ile olan ilişkisine de taşınmıştır (Bookchin, 1996, s. 45). Bu nedenle de burjuva toplumunun yapısal tahakküm ve hiyerarşi ilişkilerinden ziyade (Bookchin, 1996, s. 47) tahakküm ve hiyerarşinin kendisini insanın tarihiyle ele almak, ortaya çıkışı ve gelişimi itibariyle tahakküm ve hiyerarşinin antropolojisine yönelmek gerekmektedir. Zira bir arada yaşamın aile, boy, kabile ve devlet gibi farklı biçimlerinde kurumsallaşarak örgütlenmesi olan toplum; felsefe, inanç, bilim, teknik ve sanat gibi bütün yönlerini kapsayan insana özgü bir kültürdür (Bookchin, 2013b, s. 33). Günümüz itibariyle bu kültürün her zerresinde etkin olan tahakküm ve hiyerarşinin kökleri, yine bu kültürün gelişiminde yer almaktadır.

Bookchin'e göre tahakkümün kuruluşu, hiyerarşinin yaratımıyla başlamaktadır. Hiyerarşi; yalnızca sınıf ve devlet kavramlarıyla sembolize edilen ekonomik ve siyasal bir kavram değil; kültürel, geleneksel ve psikolojik topyekûn itaat sistemlerini içeren bir kavramdır. Bu nedenle tahakküm ve hiyerarşi, sınıfsız ve devletsiz toplumların da dahil olduğu bir kapsayıcılığa

sahiptir. Zira sadece toplumsal bir biçim olmayan hiyerarşi, bireysel ve sosyal deneyimlerle bireyden topluma her düzeydeki görüngülere yöneltilen içselleştirilmiş bir bilinçlilik halidir (Bookchin, 2013b, s. 72-73). Bu içselleştirme, öznel bir egemenlik disiplininin bir nesnellik olarak tek tek bireylere ve toplumun tamamına nüfuz ederek toplumsal yapının tarihine nakşedilmektedir. Buna göre doğa; önce insanın egemenlik, daha sonra da egemenliğin sömürü nesnesi olarak cisimleşmektedir. Bu bakımdan tahakküm ve hiyerarşi; toplumun ve doğanın tarihinde -geleceğe aktarılan geçmişinde- yapısal bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla tahakküm ve hiyerarşinin tarihsel çözümlemesi yapılmadan sınıflar, sömürü, adaletsizlik, kapitalizm ve devlet ortadan kaldırılsa bile tahakküm ve hiyerarşiden arındırılmamış bir toplumsal özgürlüğe ulaşamaz (Bookchin, 2013b, s. 77). Yani tahakküm ve hiyerarşi; sınıfların, sömürünün, adaletsizliğin, kapitalizmin ve devletin bir neticesi değil nedenidir. Bu bakımdan toplumdaki ve doğadaki görüngülerin, görüngüler arasındaki farklılıkların belirlenmesinde ve sınıflandırılmasında hiyerarşik düzenlemelere başvurulması; ilksel insandan kalan kültürel bir mirastır (Bookchin, 2013b, s. 59). Dolayısıyla toplumda ve doğada içkinleşen, doğal farklılıkları yapay kategorizasyonlara dönüştüren, aileden devlete ve teolojiden ideolojiye kurumsallaşan tahakküm ve hiyerarşinin kökenini; ilksel toplumsal yapıların ortaya çıktığı prehistorik dönemden itibaren antropolojik olarak ele almak gerekmektedir.

İlksel Organik Kolektiviteler

Neolitik dönemi tarihsel bir kırılma noktası olarak analiz eden Bookchin'e göre; erken neolitik dönemde doğal iş birliği üzerine kurulu kolektivitelerdeki biyolojik farklılıklar, sosyal bir bölünmenin değil çeşitliliğin birbirini tamamlayıcı birliği olarak karşılıklı yardımlaşmanın bileşenleridir. Yani bu kolektivitelerde yaşa -genç ile yaşlı- ve cinsiyete -kadın ile erkek- dayalı biyolojik farklılıklar; bir karşıtlık ve hiyerarşi unsuru olmaksızın kolektif iş bölümü ve görevlere dayalı bütünleşmiş toplumsal bir form olarak varlık göstermektedir. Zira istikrarlı bir kolektif bütünlük ve süreklilik için bu farklı biyolojik grupların birbirlerine ihtiyacı vardır. Kendi içinde ve biyofiziksel doğayla kurdukları yoğun dayanışmadan ötürü Bookchin'in organik olarak nitelendirdiği bu kolektivite biçimi; katılımcı ve eşitlikçi yaşam pratikleriyle ve animist kozmolojilerden oluşan kültürleri itibariyle ilişkisel olarak doğanın üzerinde, aşağısında ya da karşısında değil doğanın içinde yer alan doğayla toplumsal bir birlikteliktir (Bookchin, 2013a, s. 24-25; Bookchin, 2013b, s. 16, 118, 73-74).

Bireylerin ve şeylerin, iyi'ye ya da kötü'ye indirgenmeden yalnızca doğal bir farklılık olduğu organik kolektivitede, farklılıklar ayrıştırıcı bir araç değildir. Organik kolektivitedeki

farklılıklar; bireyleri ve şeyleri diğerlerinden ayıran öznel nitelikler olarak onları şahsına münhasır bir değer haline getirmektedir. Bu değer(ler) doğrultusunda farklı bileşenlerin tamamlayıcı bir şekilde biraraya geldiği yapı olarak algılanan kolektivitede ve doğada, her bileşen uyum ve bütünlük için vazgeçilmezdir. Dolayısıyla birey ile kolektivite ilişkisinde ortak çıkarlarla çatışmadığı sürece birey ve bireysellik, kolektiviteden bağımsızlığın aksine kolektiviteyle karşılıklı bağımlılık halidir. Buna istinaden eşitsizlik ve özgürlük kavramları olmayan organik kolektivitede eşitlik ve özgürlük kavramları da mevcut değildir (Bookchin, 2013b, s. 118). Zira biyolojik farklılıklarına bakılmaksızın her bireyin bir değer olduğu organik kolektivitede eşitlik ve özgürlük, kolektif kültürün doğasında içkindir (Lee'den akt. Bookchin, 2013b, s. 118). Bu nedenle eşitlik ve özgürlük tanımlanabilir olmadığı gibi eşitsizlik ve özgürlük de tanımlanabilir değildir.

Dorothy Lee ve Dorothy Eggan'ın Amerikan yerlileri üzerine antropolojik çalışmalarına referans veren Bookchin; organik kolektivitedeki eşitlik, özgürlük ve dayanışma; kullanılan iletişim dilinin yapısından gündelik yaşama organik kültürün her alanında kendisini gösterdiğini ifade etmektedir. Günümüz toplumunun dil yapısında bir zorlamayı ve sahipliği ifade eden anlatımlar ve terimler, organik kolektivitenin dil yapısında birlikte yapılan bir eylemi ve birlikte yaşamayı -birliği- temsil etmektedir. Örneğin bir anne; bebeğini göle götürmek ifadesinin yerine onunla göle gittiği ifadesini; oğlum, kızım ya da kocam var ifadesinin yerine onlarla yaşadığı ifadesini kullanmaktadır. Kullanılan dil, kolektivitedeki birlik ve eşitliğin söylemdeki yansımasıdır. Dayanışma, bütünlük, eşitlik ve birey olma nosyonları da çocukluk evresinden itibaren kendisini göstermektedir. Organik kolektivitedeki çocuklar; süttten kesilmelerinden itibaren imkân ve becerileri doğrultusunda avcılık, besin toplama ya da hazırlama gibi faaliyetlere yetişkinlerle birlikte katılmakta ve kolektivitede bilfiil sorumluluk almaktadır. Böylece her yaştan birey, kolektiviteye karşı bir yükümlülük sahibi olurken birey ile kolektivite arasında karşılıklı bağımlılık da güçlenmektedir. Özellikle çocuğun süttten kesilme evresi, çocuğun değişen beslenme biçiminin ötesinde bedensel ve zihinsel olarak anneden bağımsızlaşma ve bir birey olarak diğer bireylerle ilişki kurma - toplumsallaşma- sürecini temsil etmektedir (Bookchin, 2013b, s. 119). Böylece her birey, kolektivite içerisinde kendini gerçekleştiren bir değer olarak var olmakta; bu değer, "ben" yerine "biz" ile anlam kazanmaktadır. Organik bir bütünlük içerisinde bireysel farklılıkların yitirilmeden benliklerin birbirine eklenmesi, kolektif birliğin güçlenmesini sağlamaktadır (Bookchin, 2013b, s. 126).

Yine Farley Mowatt'ın Eskimolar üzerine yaptığı çalışmaları örnek gösteren Bookchin'e göre; organik kolektivitelerin mülkiyet, mübadele ve liderlik anlayışlarında da otoriter

olmayan ilişkiler vardır. Organik kolektivitedeki mülkiyet kavramını kullanım hakkı kavramıyla ilişkilendiren Bookchin’e göre; geniş anlamıyla mülkiyet, araçlar ya da kaynaklara sahip olma ve bunlar üzerinde hak iddia etmeyi ifade etmektedir. Kullanım hakkı, bireyin ihtiyacı olan kaynağı mülkiyetinde bulundurma ve kullanıldığı süre boyunca kişiye ait olma özgürlüğü anlamına gelmektedir (Bookchin, 2013b, s. 124-125). Yani mülkiyet, amaca ve işleve yönelik kullanım hakkının bir parçasıdır. Bu nedenle de kullanım hakkı mülkiyetten önce gelmektedir. Günümüz toplumundan farklı olarak organik kolektivitede henüz ihtiyaçlardan bağımsızlaşmamış olan mülkiyet, ihtiyaç doğrultusundaki kullanım hakkının işlevsel bir aracıdır. Organik kolektivitede kullanım hakkını; bireysel ihtiyaçlara yönelik çalışma değil, kolektif ihtiyaçlara yönelik çalışma belirlemektedir. Dolayısıyla bireysel olarak görünen ihtiyaç ile bu doğrultudaki bireysel çalışma ve çalışmanın ürünleri, kolektivitenin ihtiyacı ve erişimi bağlamında esasen kolektiftir. Bu nedenle de organik kolektivitede mülkiyet kavramı, günümüz geleneksel mülkiyet kavramından farklıdır. Öte yandan kolektif olsa dahi mülkiyet kavramının bir bilinç kategorisi haline gelmesi, ardıl toplum biçimlerinde ortaya çıkarak günümüze taşınan bireysel mülkiyetin yolunu açan tarihsel bir adımdır (Bookchin, 2013b, s. 125).

Bookchin’e göre homo economicus (iktisadi insan) olmayan organik kolektivite, homo collectivus (toplu yaşam insanı)’tur (Bookchin, 2013b, s. 151). Organik kolektivitenin ekonomisi, eşyaların metaya indirgenmeyerek simgeselleştiği bir armağan mübadelesidir. Bir şeyin mübadele -armağan- olmasında, o şeyin kullanışlılığından ziyade sembolleşmesi önemlidir. Eşyaların sembolleştirilmesi ya da simgeselleşmesi; insanın, biyolojik topluluktan insan toplumuna dönüşümü doğrultusunda bilinç gelişiminin bir göstergesidir. Toplumsal bir işlevi olan armağan; kolektivitedeki karşılıklılığın, karşılıklı sorumlulukların ve görevlerin gönüllülüğünün cisimleşmesidir (Bookchin, 2013b, s. 129-130). Bu açıdan kolektif ilişkilerde, bir zorlama ya da otoritenin yerine sorumluluğa dayalı gönüllülük ve rıza vardır.

Organik kolektivitede siyasal olmaktan ziyade işlevsel bir iktidar anlamı olan liderlik de zor kullanmayı ve komutayı içeren bir otorite değil, deneyim ve bilgelikle yol gösteren bir rehberliktir. Geleneksel ve yerleşik olmayan liderin iktidarı; avlanma ya da savaş gibi olaylara bağlı görevlerle sınırlı dönemsel bir etkinliğe sahiptir (Bookchin, 2013b, s. 130). Bu nedenle organik kolektivitelere geleneksel tahakküm, emir ve itaat ilişkileri yoktur. Homojen gruptan oluşmayan organik kolektivitelere bireyin rolü; cinsiyete, yaşa ve soya göre tanımlanmaktadır. Bireyin kolektiviteye karşı görev ve sorumluluklarını belirleyen roller, kolektivitenin karmaşık ilişkilerinde düzenleyici ve tamamlayıcı bir işlev görmektedir.

Cinsiyet, temel iş bölümünü belirlemekte; yaş, deneyim, bilgelik ve rehberlik misyonu kazandırmaktadır. Soy ise akrabalık bağıyla yardımlaşmayı zaruri kılmaktadır (Bookchin, 2013b, s. 152-153).

Organik kolektivitelerde birey ile kolektivite arasındaki birlik, kolektivite ile doğa -çevresi- arasındaki birliği de beraberinde getirmektedir. Kolektivite içerisindeki bağımlılık ilişkisi, insanın doğayla karşılıklı bağımlılık ve iş birliği duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum organik kolektiviteğin gündelik yaşamındaki ve kozmolojik düzen döngülerindeki simgeler, ritüeller ve törenlerle yaşam pratiğine yansımaktadır. Ekin törenleri ve gün dönümleri gibi simge, ritüel ve törenler aracılığıyla insan; kozmik düzenin işleyişinde ve doğanın yaşam örgüsünde katılımcı bir işlevle yer almaktadır. Böylece toplum doğaya, doğa da topluma dahil olmaktadır (Bookchin, 2013b, s. 120-121, 122). Salt bir saygı ya da korku unsuru olmaktan ziyade -yağmur duası gibi- yönlendirme ve doğanın parçası olma refleksi taşıyan doğaya katılma; Şamanizm gibi doğanın içerisinde bir inanç biçimiyle var olmakta, öyle ki doğanın kendisini bir inanç yapmaktadır. Dolayısıyla yaşam olarak başlayan, bilincin ortaya çıkışı ve gelişimi vasıtasıyla insan ile düşünsel ve eylemsel birliktelik, bütünlük ve hatta akrabalık içerisinde olan doğa; insanı kendisinde var etme ve insanda var olma anlamında ontolojik bağlamda toplumsaldır (Bookchin, 2013b, s. 122).

Bookchin'e göre erken neolitik dönem organik toplumu; bireyler arasında eşitlik, karşılıklılık, kullanım hakkı, zor kullanmadan kaçınma ve bireyin kolektif katkısından bağımsız olarak indirgenemez asgari -yiyecek, giyecek ve barınak gibi- yaşamsal ihtiyaçlara erişebilme (Bookchin, 2013b, s. 131-132) ve doğanın bir parçası ya da katılımcısı olarak doğal döngülere ve dengeye dahil olma gibi kendi ekosistemine özgü niteliklere sahiptir. Bu açıdan erken neolitik dönem organik toplumu; ilksel bir ekolojik toplum ya da eko-topluluktur (Bookchin, 2013b, s. 120). Zira toplumsal ekoloji, insanın toplumsallığına dair farkındalığa dayanmakta ve bu farkındalık, doğayla epistemolojik ve ontolojik bir birlikteliği ifade etmektedir (Bookchin, 2013b, s. 123).

Tahakküm ve Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı

Kolektivite(lerin)nin sayısının artması, büyümesi, gelişmesi, karmaşıklaşması, klanlar ve kabileler gibi birbirleriyle rekabetçi bir şekilde ayrışmasıyla birlikte (Bookchin, 2013b, s. 157) organik toplumda hiyerarşik olmayan bir çerçevede bireyin kolektiviteye karşı sorumluluğunu tanımlayan toplumsal roller ortaya çıkmıştır (Bookchin, 2013b, s. 152). Bu toplumsal roller, kolektivitedeki doğal olguların doğal olmayan çıkarlar elde edilmesine dönüşmesiyle statü haline gelmiştir (Bookchin, 2013b, s. 160). Statüler vasıtasıyla ilk olarak

kolektivitedeki eşitlikçi yapıya gömülü olarak ortaya çıkan hiyerarşi (Bookchin, 2013b, s. 162); toplumun gelişim ve değişim süreciyle sürekli büyüyen doğal olmayan çıkarlarla birlikte filizlenerek toplumsalın her alanına yayılmış ve kurumsallaşmıştır. Böylece değişen ve çözülen organik toplumun yapısında; karşılıklılığın yerini itaat, iş birliğinin yerini komuta, bilgeliğin ve rehberliğin yerini iktidar, paylaşmanın yerini kazanma ve armağanın yerini de meta almıştır (Bookchin, 2013b, s. 130).

Toplumsal büyüme ve kolektiviteler arasındaki rekabet; yiyecek, giyecek, barınma ve güvenlik gibi ihtiyaçların tahsisini ve taksimini karmaşıklaştırmıştır. Bu durum organik ilişkiler yerine kolektivitenin yaşamına belirli formlar kazandıran sözleşmeye, anlaşmaya veya yemine dayalı tanımlanmış olan haklar ve yükümlülükler sistemini beraberinde getirmiştir. Kolektivite tarafından bir paylaşım sistemi olarak içselleştirilen bu yeni yapı, belirlenen statüler çerçevesinde örgütlenen kolektivitede ilk ezilenleri ve ayrıcalıklı olanları yaratmıştır (Bookchin, 2013b, s. 127). Özellikle kentlerin ortaya çıkışıyla soy bağının yerini kentsel bağlar, doğal çevrenin yerini yapay çevre ve ev içi alanın yerini siyasal alan almıştır. Kolektif yaşam, düşünsel olmanın yanı sıra mekânsal olarak da doğal temellerinden ayrılmıştır (Bookchin, 2013b, s. 158). Organik kolektivitedeki eşitlikçi ilişkilerin hiyerarşik ilişkilere dönüşmesi, akrabalık sisteminin yerini sınıfsal sistemin alması, kabilelerin kenti ve kentlerin de devletleri yaratması, devletin toplumsalın her alanında işleyen egemen bir tahakküm mekanizması haline gelmesi; toplumsal yaşamın yanı sıra insanlığın kendisine ve doğaya karşı tutumunu ve bakış açısını kökten değiştirmiştir (Bookchin, 2013b, s. 117).

Tahakküm ve hiyerarşinin ortaya çıkışı ve kurumsal gelişimi, toplumsalın değişimi ve koşulları doğrultusunda uzunca bir zamana yayılan bir süreçtir. Organik toplumun eşitlikçi yapısının ve doğayla birliğinin bozulması, ekolojik farklılaşma anlamında toplumsal yaşamın olgunlaşmasının bir neticesi olarak aslında organik topluma içkindir (Bookchin, 2013b, s. 159). Bookchin'e göre yaş ve cinsiyet, hiyerarşinin ortaya çıkışı ve gelişimindeki ilksel faktörlerdir (Bookchin, 2013b, s. 153). Bu noktada Bookchin, yaş ve cinsiyet üzerine kurulan hiyerarşi ve tahakkümün ekonomik bir vasfı olmadığını, yani artı değer ve ekonomik çatışmanın çok daha öncesinde kültürel olarak ortaya çıktığının altını çizmektedir. Yazı öncesi toplumlarda bilgi, tecrübeye dayalı hafızanın aktarımıyla var olması itibarıyla yaş ile doğrudan ilişkilidir. Kolektivitedeki yaşlılar; bilgi birikimleri neticesinde doğal bir bilgelik, danışmanlık, rehberlik, hakemlik ve hatta hekimlik rollerini üstlenmektedir. Yaşlılara gençler üzerinde bir etkinlik alanı yaratan bu durum, eşitlikçi yapı içerisindeki doğal niteliklerin getirdiği doğal rollerden bir tanesidir. Bilginin ve bilgeliğin bellekleri olan yaşlıların işlevi,

fiziksel güçsüzlükleri nedeniyle ekonomik alana değil -kültürel- toplumsal alana aittir. Yaşlıların işlevsel varlığı, üretim süreçlerine katılımlarından farklı olarak toplumsallaşma olgusuyla ilişkilidir. Ancak yaşlıların fiziksel yetersizliğinin kolektivitinin eylem ve süreçlerine katılımını kısıtlaması ve yaşam idamesinde onları gençlere bağımlı kılması; toplumsal alanın büyümesinde, gelişiminde ve yaşamsal idamenin kriz anlarında yaşlıları en kolay -ölüme terk ederek- vazgeçilebilir, geride bırakılabilir ya da görmezden gelinebilir bireyler pozisyonuna getirmektedir. Böylece yaşlılar; kolektivite içerisindeki dezavantajlarını bertaraf edebilmek ve kendilerini vazgeçilemez kılabilmek için gençler üzerindeki etkinliğini, saygınlığını, bilgelik ve rehberlik rollerini; kolektiviteye karşı kendileri için çıkar sağlayabileceği bir statüye ve iktidara dönüştürmüştür. Özellikle tarımsal klanların gelişmesiyle statülerini şamanlıkla birleştiren yaşlılar; iktidar güçlerini, denetim altında tuttıkları toplumsal ritüellerden elde etmiştir. Yaşlıların tarihsel birikim, ritüeller ve hayatta kalma teknikleri üzerindeki bilgi birikimi tekelleri; yaşlılara, gençleri manipüle edebilecekleri bir konuyla birlikte evlilik, törenler, savaş kararı ve kolektivitedeki anlaşmazlıklar gibi konularda karar alma ve emretme gücü kazandırmış ve onlara önemli bir iktidar alanı açmıştır. Toplumun bir nevi kurumsallaşması anlamına da gelen bu iktidar; yaşlıların kaybettikleri ve yoksun kaldıkları fiziksel gücün fonksiyonel olarak toplumsal alanda yeniden yaratılması ve elde edilmesidir. Bu gücün yaratılmasının imkânı olan toplumsal alan; aynı zamanda doğaya, doğanın gücüne ya da doğal güçlere ve gerekliliklere karşı koyulabilecek ve insanın kırılabilirliğini azaltabilecek tek alandır. Bilginin birikimi ve aktarımı üzerinden ortaya çıkan bu güç; yazı sonrası toplumlarda da yöneticilerin, seçkinlerin ve ruhban sınıfının okuma yazmayı sınırlandırarak denetim altına almasıyla yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Bundan dolayı toplumda var olan ilk hiyerarşi biçiminin *gerontokrasi* olduğunu ifade eden Bookchin'e göre yaşlılar; iktidarın, tahakkümün ve hiyerarşik kurumsallaşmanın ilk ve mükemmel mimarlarıdır (Bookchin, 2013b, s. 74-75, 82, 160-163; Bookchin, 2013c, s. 75, 95).

Hiyerarşinin ilksel yaratımının bir diğer boyutu cinsiyettir. Organik toplumda erkek ile kadın arasında tamamlayıcı bir işlevde olan fiziksel ve biyolojik farklılıklar; -gerontokrasinin hiyerarşik zihniyet koşullanmasının yarattığı statü bilincine ilişik olarak- ev içi alana karşı ortaya çıkan sivil ya da kamusal alanda erkeğin güç kazanması neticesinde kadın ile erkek arasındaki toplumsal ayrışmanın faktörü olmuştur. Toplum içi çatışmalar, diğer kolektivitelere karşı istila, korunma ve savaş gibi olgular; kamusal alanı ev içi alandan öncelikli kılmıştır. Erkeğin fiziksel gücü de bu alanı onun dünyası haline getirmiştir. Kamusal alanda erkeğin statüsü; ev içi alanı da ele geçirerek kadını, erkeğe hizmet rolüyle ev içi alanda

sınırlandırmıştır. Böylece erkeğin fiziksel gücünün toplumsal bir güce dönüştüğü *patriarşiyi* ortaya çıkarmıştır (Bookchin, 2013c, s. 71-74).

Kamusal alandan ev içi alana genişleyen patriarşi; feragat ve itaat eden haline getirdiği kadını itibarsızlaştırarak erkek tabiiyetine indirgemıştır. Böylece patriarşi, kamusal alan ile ev içi alan arasında derin bir ayrışmayı ve çatışmayı inşa etmiştir. Öte yandan kadının ev içi alana sıkışmasının en önemli biyolojik nedeni; erkek ile arasındaki kas, güç ve cüsse gibi fiziksel farklılıklar değil, kadının erkeğe nazaran yoksun olduğu kamusal hareketliliklerdir. İnsan yavrusunun uzun süren fiziksel ve zihinsel gelişimi ve anneye bağımlılığı, kadının sivil alandaki hareketini kısıtlamaktadır. Anne ile çocuk arasındaki ilişki; kadını, ev içi yerleşik bir yaşam alanıyla sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla kadın ile erkek arasındaki doğal iş bölümü, ev dışı yaşamı -kamusal alanı- yönetmek ve yönlendirmek için gerekli fiziksel beceri ve hareketliliğe sahip erkeğin lehine bir toplumsal üstünlük yaratmaktadır. Avcılık ve hayvan otlatma gibi doğal erkek işleri, kamusal alanda muhafız, savaşçı, klanın başı, kabilenin şefi gibi yapay rollere dönüşerek erkek tarafından işgal edilmiş toplumsal bir yapı ortaya çıkmıştır (Bookchin, 2013b, s. 156-159). Bunun yanı sıra erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü ile erkeğin erkek üzerindeki tahakkümü arasında birbirini güçlendiren, emir ve itaati toplumun geneline yayan diyalektik bir ilişki vardır (Biehl, 1988'den akt. Bookchin, 2013c, s. 74). Erkeğin kadına tahakkümü, yalnızca -organik toplumda eşitlikçi niteliğinde körelmiş olan cinsiyet farklılığının bir neticesi değildir. Yani erkeğin tahakkümünü ortaya çıkartan biyolojik olmayan diğer bir faktör, kamusal alana hâkim olan erkekler arasındaki iktidar ve alan kazanma mücadelesidir. Bu açıdan erkeğin erkek üzerindeki tahakkümü, erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünden önce gelmektedir (Bookchin, 2013c, s. 82).

Tahakküm ve Hiyerarşinin Gelişimi

Gerontokrasi ve patriarşi, ekonomik ilişkilerin belirleyiciliğinden çok daha önce ortaya çıkan hiyerarşik farklılaşmanın statü sistemi olarak toplumsal sınıfların ilksel halidir. Zamanla birleşen gerontokratik ve patriarkal sistemler; ardından gelen toplumsal yapı ve yönetim biçimlerinde asla yok olmamıştır. Tam aksine şefliklerde, kentlerde ve devletlerde oluşan/oluşacak olan yeni statü gruplarıyla birlikte çatışmalı sınıf ilişkilerinin temellerini atmıştır. Statülerin kurulu doğal bir durum olarak toplumsal kabul görmesi, hiyerarşiyi toplumun bilinçaltına kazırken (Bookchin, 2013c, s. 77, 100); hiyerarşinin alt ve üst statüleri arasındaki tahakküm ilişkisi de doğallaşmıştır. Neolitik dönemde hayvanın evcilleştirilmesi ve kuvvetinden faydalanılmasının yanı sıra -saban kullanımı gibi- tarım teknolojilerinin gelişmesi, bahçecilikten tarım toplumuna geçişi sağlamış ve geniş ölçekli tarım, önemli bir

ekonomik kaynak olmuştur. Ekonomik bağlamda devrimsel bir değişim olan tarım; üretim fazlasıyla birlikte kolektiviteler içinde ve dışında yapısal birleşmeler, ilhaklar ve çatışmalar vasıtasıyla toplumsal -kültürel- bir değişimin de mihenk noktasıdır. Tarımla birlikte nicel ve nitel olarak büyüyen kolektivitelerde -tarımsal üretime katılmayan- yöneticiler, ruhbanlar, zanaatkarlar ve savaşçılar gibi yeni toplumsal statü grupları ortaya çıkmıştır (Bookchin, 2014b, s. 53, 60). Kabileden kente geçişte tekabül eden bu dönem, aynı zamanda organik kolektivitenin önemli bir kültürel unsuru olan kan bağının da çözülüdür.

Bookchin'e göre kentlerin ortaya çıkması, kan bağına dayalı organik ilişkilerin -akrabalığın- zayıflayarak hiyerarşinin yayılımında ve sınıfların kurumsallaşmasında önemli bir aşamadır. Doğal bir kan akdi ve ilksel toplumsal yaşamın temel organik bir olgusu olan akrabalık (Bookchin, 2013b, s. 166); karşılıklı bir zorunluluk, sorumluluk, yardımlaşma ve aidiyet barındıran eşitlikçi bir kökene sahiptir (Bookchin, 2013c, s. 76). Ancak mekânsal ve kültürel olarak kentlerin gelişimi; içe dönük kapalı ve muhafazakâr bir yapısı olan kolektiviteyi dışa - kan bağı olmayan yabancılara- açarak toplumsal bağın koşullarını yurttaşlık yönünde yeniden işlemiştir. Biyolojik kan bağının ve bunun getirdiği niteliklerin yerini toprak ikameti ve ekonomik çıkar gibi toplumsal olgular almış; aristokratik ve teokratik seçkinler, yöneticiler, zanaatkarlar, köylüler, serfler ve köleler gibi farklı hiyerarşik statülerden oluşan belirli bir toprağa bağlı yeni bir toplumsal yapı oluşmuştur (Bookchin, 2013c, s. 96-97, 77).

Bookchin'e göre tahakküm ve hiyerarşinin toplumsal sınıflar ve sömürü biçiminde yerini sağlamlaştırabilmesi için; kullanım hakkının yerini özel mülkiyetin, kolektif zenginliğin yerini bireysel servetin ve yaşamsal araçların paylaşımının yerini çalışma karşılığının alması gerekmektedir (Bookchin, 2013b, s. 166). Bu bakımdan askeri, siyasi ve ekonomik ihtiyaçlar ve çıkarlar doğrultusunda ittifaklar kurmanın mekânı olan kent, ürettiği sınıfsal ve kurumsal yapılarla özel mülkiyetin gelişimine pozitif etki etmiştir. Bu minvalde hiyerarşik statülerle donatılan yurttaşlık, maddi ve siyasi çıkar ve faydanın ortak bağı olmuştur (Bookchin, 2013b, s. 100, 170, 171). Kentin yarattığı kapsamlı toplumsal düzenleme içerisinde statüye dayalı geleneksel hiyerarşilerden çıkan toplumsal sınıflar; kaynakların mülkiyeti ve işletmesi doğrultusunda kölelerle efendiler, pleblerle particiler, serflerle lordlar ve nihayetinde proleterlerle kapitalistler gibi karşı karşıya gelen ekonomik hiyerarşiler-sınıflar biçimini almıştır (Bookchin, 2013b, s. 99).

Bookchin'e göre hiyerarşik toplumların sınıflı toplumlara dönüşümü, egemenliğin epistemolojileri olarak maddi ve öznel olmak üzere iki düzeyde gerçekleşmektedir. Piyasa ekonomisinin ortaya çıkışı olan maddi değişim, kent ile başlayıp devletle devam eden

kurumsallaşmış otoriter teknik ve yöntemler var olmaktadır. Baskıcı değerler bütününe ortaya çıkışı olan öznel değişim ise insanın -bireyin- itaat ve komuta temelinde anlamlandırılmasıyla kendisini göstermektedir (Bookchin, 2013b, s. 169). Bu iki düzeye istinaden devletin yalnızca baskıcı bürokratik kurumların bir toplamı olmadığını savunan Bookchin'e göre devlet; toplumsal ve bireysel gerçekliği yaratan, düzenleyen ve aşıl原因an bir zihniyet ve ruh hali olarak kurumsal olduğu kadar psikolojik bir niteliğe ve tarihe de sahiptir (Bookchin, 2013b, s. 174-175). Tahakküm ve hiyerarşinin maddi ve öznel yayılımı bağlamında kent ile devlet arasında tarihsel ve evrimsel bir süreklilik vardır. Bu çerçevede Bookchin'in kente yüklediği tarihsel rol; devletin ortaya çıkışını sağlaması, devletin yapı ve pratiklerinin özünü oluşturmasıdır. Zira toplumsal, kültürel ve kurumsal sürekliliği ve büyümesiyle toplumun doğaya, siyasetin de topluma üstün olmasını somutlaştıran kent; ikamet için teritoryalizmi, yurttaşlık için kamusal alanı, metalar için pazarı, sınıflar için mekânı ve nihayetinde devlet için kurumsal işleyiş mekanizmalarını sağlamıştır (Bookchin, 2013b, s. 177). Zor kullanmanın yanı sıra toplumsal ihtiyaçların giderilmesini de içeren devletin ortaya çıkışı; statülerin siyasal kurumlara dönüşmesi ve toplumsal işlevlerin aşamalı bir şekilde siyasallaşmasıdır (Bookchin, 2013b, s. 210). Böylece toplumsal değerler siyasal, siyasal değerler de devletin biçimleri haline gelmiştir. Fiziksel ve psikolojik bir bütünlükte toplumun her alanını yapılandıran devlet, toplumu yönetmekle kalmayıp kendi bünyesinde yeniden var etmekte ve toplumsal birliğin düzenleyici ilkesi olarak toplumsal işlevler kazanmaktadır. Bunun anlamı, egemenlik alanını sürekli genişleten devletin; toplumsal yaşamı düzenleyici -ve hatta yaratıcı- vazgeçilmez bir ilke olarak varlığının ideolojik bir gerekçe kazanması ve tahakküm için tahakkümün somut kurumsal bir biçim(ler) halini almasıdır (Bookchin, 2013b, s. 212).

Bookchin'e göre bir toplumsal yönetim sistemi olmasının yanı sıra profesyonel bir zor kullanma sistemi de olan devlet, zor kullanma ile profesyonel zor kullanma kavramları arasındaki nüansa dayanan farklı tarihsel görüngenü biçimlerine sahiptir. Buna göre devletin tanımlayıcı bir niteliği olan zor kullanma; doğada, insanlar arasındaki ilişkilerde, devletsiz ve hiyerarşik olmayan toplumlarda da vardır. Bu nedenle devleti yalnızca zor kullanma kavramıyla betimlemek, yetersiz ve yanıltıcı olmasının yanı sıra doğal olmayan devletin doğal bir görüngenü olarak algılanması anlamına gelmektedir. Profesyonel zor kullanma; yalnızca kurumsallaşmış sistematik ve örgütlü bir denetim mekanizmasıyla yönetim değil, meşrulaştırılmış şiddet tekeliyle yönetimdir (Bookchin, 2013b, s. 83-84). Bir şefliğin, kabilenin ya da kentin de işlevsel olarak devlet niteliğine sahip olabileceğini ifade eden Bookchin; Aztek, Grek, Antik Mısır ve Babilleri devlet olmayan ilksel devlet biçimleri olarak

örnek göstermektedir. Bookchin'e göre geniş bürokrasiler ve aristokratik yapılara sahip olan bu devletler; ayrıcalıklı bir sınıfın çıkarları doğrultusundaki sömürü ve denetim aygıtları değildir. Özellikle Atina, doğrudan demokrasiye dayalı demokratik kurumları, yapı ve işleyişiyle özerk bir toplum yapısının tarihsel bir örneğidir (Bookchin, 2013b, s. 84-85, 87). Bookchin'e göre toplumun tanımlama şekillerinden biri olan devletin kökeni, toplumun tarihsel olarak demokratik kurumlardan otoriter kurumlara evrilmesi ve cumhuriyetlerin yerini totaliter devletlerin almış olmasıdır (Bookchin, 2013b, s. 83).

Devlet görünüşünün tarihsel bir biçimi olan kenti -inanç merkezi olan- Çatalhöyük üzerinden örnekleyen Bookchin'e göre; kentin ortaya çıkışının nedeni ve toplumsal işleyişi, iktisadi anlatıların aksine ekonomik değil kültürelidir. Dolayısıyla kültürel statülerin belirleyici olduğu bir yapı olan kent, esasında -Grek Atinası'nda olduğu gibi- kültürel nitelikteki birliğe, biraradalığa, paylaşımına, katılıma, statüler arasında nispeten eşitlikçi bir karşılıklılığa sahiptir (Bookchin, 2014b, s. 53-67). Bu nedenle profesyonel olmayan ve şiddet tekeli içermeyen zor kullanma; doğal bir rızayı, kabullenışı ve hatta saklı bir karşı çıkma potansiyelini içinde barındırmaktadır. Ancak zor kullanmanın profesyonelleşmesi ve şiddetin meşru bir araç olması, organik kültürel yapı ve ilişkileri erozyona uğratarak devleti yapay bir zorunluluk ve gereklilik haline getirmektedir. Kültürel doğal kısıtların kalkmasıyla tahakküm ve hiyerarşinin alanı sınırsızlaşmaktadır. Bu bakımdan toplumsalın devletleşmesi ve devletin toplumsala dair her şeyleşmesi, modern bir görüngüdür. Zira sınıfsal çıkarlara dayalı, bürokratik ve militer olarak tümüyle profesyonel zor kullanma niteliğine sahip olan devlet; ulus devlet ile mümkün olmuştur (Bookchin, 2013b, s. 88). Yani -Bookchin'in Atina örneğinden hareketle- polis olan Atina ve başkenti Atina olan Yunanistan, aynı ontolojiyi paylaşan fakat farklı epistemolojilere sahip olan devlet görüngüleridir. Buna istinaden Bookchin, antikiteye dair verdiği devlet örneklerinin bugünkü anlamda devlet tanımına tekabül etmediğinin altını çizmektedir. Bookchin'e göre devlet, toplumsala hiçbir özgürlük ve özerklik alanı bırakmayan merkezileşmiş ulus devlettir. Zira ulus devlet, yurttaşları; siyasetin tarihsel normları olan doğrudan demokrasiden, müşterek katılımdan ve toplumsal birliğin sorumluluğundan koparmıştır. Ulus devletle birlikte demokrasi temsili hale getirmiş, yurttaşların irade ve otonomisi ortadan kaldırılmıştır (Bookchin, 2013b, s. 88).

Ulus devleti meşru şiddet tekeli ve profesyonel zor kullanma niteliğiyle önceki devlet epistemolojilerinden farklı kılan şey, doğal ve kendiliğinden bir birlik olan toplumun sözleşme teorisiyle yapay hale gelmesidir. Toplumun devlete dönüşmesi olan bu durum; bireysel iradenin devredilerek devletin istikrar, biçim ve kimlik kazanması, iktidarın merkezileşmesi ve profesyonelleşerek bürokratikleşmesi, kişisel bağlılıkların kişilikten

arındırılmış kurumlara dönüşmesidir (Bookchin, 2013b, s. 214). Katı, sabit ve kişilikten arındırılmış olan bu kurumlarla ortaya çıkan bürokratik ilişkiler ve yapılar; kusursuz bir hiyerarşi içerisinde kapsamını genişletme ve kendisini sürekli var etme eğiliminde olan nesnel iktidarın siyasi ifadesidir (Bookchin, 2013b, s. 209). İktidarın devredilmesi hususunda Hobbes, Locke ve Rousseau'ya referans veren Bookchin'e göre, iktidarın ve yetkinin devredilmesi fikri; -yaşam güvenliği ya da mülkiyetin kutsallığı gibi kazandırılmaya çalışılan meşruiyet zemininin ötesinde- bireyin kendi yaşamını ve benliğinin toplumsal bağlamını yönetmeye muktedir olmadığı kabulü anlamına gelmektedir. Bu kabul, bireyin kişiliğini ve benliğini temel ontolojik bileşeninden -bilincinin doğal evriminden- yoksun bırakmaktadır (Bookchin, 2013b, s. 215). Bookchin'e göre neredeyse metafizik bir önem atfedilen iradenin devri (Bookchin, 2013b, s. 214) gereği bir temsil sistemi olan toplumda -yani devlette-, kendi yaşamına dair yetkinliği olmayan bireyler üzerinde yetkin olan kurumlar ve etkin olan hiyerarşiler ortaya çıkmaktadır. Böylece birey ve toplum; doğal ilişkilerin yerine akdi zorunluluklar, doğal öznellikler yerine devletin homojen kimliğiyle tanımlanmaktadır. Nihayetinde insanın doğasının yerini, devletin doğası almaktadır.

SONUÇ

Bookchin'e göre ekolojik kriz, tahakküm ve hiyerarşiyle yapılanmış olan toplumun aynı yapısal özellikleri doğa ile olan ilişkisine de yansıtmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Bookchin, ekolojik krizin sona ermesi için öncelikle toplumdaki tahakküm ve hiyerarşinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Buradan hareketle Bookchin; tahakküm ve hiyerarşinin ortaya çıkışının ve tarihsel gelişiminin evrelerini ve koşullarını ele almakta, antropolojik bir analiz yapmaktadır.

Bookchin'e göre neolitik döneme değin uzanan tahakküm ve hiyerarşi; aile, kabile ve klan gibi kolektivite biçimlerinde ortaya çıkmış ve sürekli gelişerek ulus devlette en olgun halini almıştır. Gerontokrasi ve patriarşinin ortaya çıkması, kent kurulması ve kapitalizmle birlikte üniter bir devlete dönüşmesi; tahakküm ve hiyerarşinin olgunlaşmasını ve kurumsallaşmasını sağlayan üç önemli evredir. Bookchin'e göre doğal sınırlar ve gereklilikler içerisinde kültürel bir olgu olan hiyerarşi, ulus devletle birlikte kurumsal ve sistematik bir tahakküme haline gelmiştir. Bu açıdan üniter devlet; tahakküm ve hiyerarşinin bütün tarihsel birikimini, pratiklerini ve egemenlik epistemolojilerini bünyesinde barındırmaktadır. Bookchin'in bakış açısıyla üniter devletin gelişimi ile kapitalizmin gelişimi arasında doğrusal bir bağ vardır. Dolayısıyla kapitalizmin eleştirisi üniter devletin eleştirisinden bağımsız

değildir. Bu nedenle Bookchin; takakküm ve hiyerarşinin içselleştiği maddi unsur olarak kapitalizmi, formel unsur olarak da üniter devleti işaret etmektedir.

Bununla birlikte Bookchin'in tahakküm ve hiyerarşiye dair antropolojik tahlili; tahakküm ve hiyerarşinin, toplumun evrimiyle meydana gelen doğal bir olgu olduğu sonucunu da ortaya çıkarmaktadır. Yani Bookchin'in sonuçları itibariyle doğal olmayan olarak betimlediği tahakküm ve hiyerarşi, insanın evrimsel sürecinin bir parçası olarak gelişmiş, olgunlaşmış ve kurumsallaşmıştır. Diğer bir ifadeyle insan ile doğa arasındaki yıkıcı ve uyumsuz ilişkinin müsebbibi olan tahakküm ve hiyerarşi, doğal bir sürecin ürünüdür. Bookchin'in vurgu yaptığı gerontokrasi, bilişsel ve bilinçsel bir gelişimin sonucuyken patriarşi de doğal koşulların ve gerekliliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu evrimsel gelişim sürecinde ilksel kolektivitelerden post endüstriyel topluma, aileden sosyal ilişkilere, ekonomik yapılardan devlet egemenliğine kadar toplumsal yaşamın tarihsel bütün biçimlerinde farklı şekillerde tahakküm ve hiyerarşi doğal olarak bulunmaktadır. Bu noktada Bookchin'in de aşmaya çalıştığı sorun, insanın evrimine dayalı doğal bir olgu olan tahakküm ve hiyerarşinin nasıl ortadan kaldırılacağıdır.

Bu soruyu yine antropolojik bir temellendirmeye aşmaya çalışan Bookchin, tahakküm ve hiyerarşinin olmadığı kolektivite biçimi olarak tanımladığı ilksel organik toplumu örneklemektedir. Eşitlik, özgürlük, dayanışma, iş birliği ve iş bölümüne dayalı ilksel organik toplum, Bookchin'in ekolojik toplum için kullandığı bir referans noktasıdır. Lakin organik toplumun tarihsel varlığı, antropolojik yaklaşımın karakteristik bir özelliği olarak Bookchin'in kuramını temellendirmek için kullandığı antropolojik bir yorumsamadır. Bu yorumsamayla organik toplum, tarihsel bir gerçeklikten ziyade toplumsal ekolojiye uygun hale getirilmiş kuramsal gerçeklik hüviyeti kazandırmaktadır. Dolayısıyla toplumsal düzen ile özgürlük arasındaki gerilim bağlamında tahakküm ve hiyerarşinin varlığı ve ortadan kaldırılması, Bookchin'in düşüncesinde paradoksal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bookchin, M. (Lewis Herber mahlasıyla). (1962). Our synthetic environment. Alfred A. Knopf.
- Bookchin, M. (1996). Ekolojik bir topluma doğru, (A. Yılmaz Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (2013a). Toplumsal ekoloji ve komünalizm, (F. D. Elhüseyni Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2013b). Özgürlüğün ekolojisi, (M. K. Coşkun Çev.). Sümer Yayıncılık.

- Bookchin, M. (2013c). Toplumunu yeniden kurmak, (K. Şahin Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2014a). Toplumsal ekolojinin felsefesi, (R. G. Ögdül Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2014b). Kentsiz kentleşme, (B. Özyalçın Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Kovel, J. (2005). Doğanın düşmanı: kapitalizmin sonu mu, dünyanın sonu mu? (G. Koca Çev.) Metis Yayınları.